

Reflexions sobre el paper de l'immigrant en l'agricultura

Ma. Carme GONZÁLEZ I IBÁÑEZ

I. Reflexions sobre el fenomen immigratori a Catalunya i les seves característiques.

1. El concepte d'immigrat

Quan hom fa una primera aproximació al fenomen immigratori i acudeix a les estadístiques oficials per veure'n les xifres, si més no globals, es troba amb unes dades que corresponen a «habitantes que han cambiado su municipio de residencia» (INE). És, potser, massa evident la insuficiència d'aquest concepte per a quantificar situacions socials determinades, que són les que interessin en la investigació, com per posar-nos a comentar-la.

Però, com que a l'hora de la veritat es fan servir aquestes dades -i jo mateixa en faig ús- per a fer estudis sociològics i avançar hipòtesis de tota mena, voldria fer algunes reflexions sobre el concepte d'immigrant.

En primer lloc, em refereixo als immigrants i no als emigrants, o a les migracions simplement, perquè el fenomen que vull analitzar es troba inclòs a Catalunya —on la immigració té un fort pes material, social i ideològic— i dins del marc de la immigració.

Els moviments de població són comuns a tota la història de les societats humanes, però a cada època i a cada societat tenen unes causes i característiques que els distingeixen.

En el nostre cas -Catalunya dins de l'estat espanyol, segle XX, societat capitalista de vocació i capitalitzada-, el fenomen pren, doncs, unes característiques determinades.

Les migracions, en aquest context, van lligades al desenvolupament del capitalisme que, seguint la teoria del CARDELÚS I PASCUAL (1979), provoca l'alliberament i mercantilització de tots els factors de la producció, inclosa la mà d'obra, la qual passa a ésser assalariada i susceptible de ser mobilitzada cap als llocs que interessin al capital i als capitalistes. La concentració de la riquesa i del poder provoca una concentració paral·lela

del factor humà i una latent mobilitat, que afecta tota mena d'assalariats, des dels obrers no qualificats fins als tècnics i directius.

Aquest plantejament tan genèric pren, però, característiques més específiques i complexes quan baixem a situacions més concretes i parlem, per exemple, d'àrees rurals versus àrees urbanes, o de regions industrialitzades versus regions subdesenvolupades. I a nivells molt més micro-socials, hem de considerar els contextos municipal o familiars i, fins i tot, els individuals.

Un emigrant és més que un número o un factor de producció: la major part dels casos emigra «forçat» per unes condicions socials i econòmiques desfavorables i, en fer-ho, pot emportar-se o no la família, la cultura de la seva terra de naixença, una manera de concebre el món i unes esperances i uns temors envers el futur.

No totes les persones que «canvien el seu municipi de residència» surten en aquestes condicions. Així, per al nostre estudi considerem com a immigrants aquelles persones que marxen per motius de supervivència, i no ens referirem a aquells que ho fan per raons de promoció o altres com són els funcionaris, quadres tècnics, directius, etc.

A més a més de L'«estatus» social, cal considerar el factor cultural: en el cas de Catalunya constatem l'existència de dos tipus d'immigrants. Un d'ells està constituït pels mateixos catalans i s'emmarca dins de l'anomenat «èxode rural». L'altre, afecta individus i famílies procedents de diferents províncies i, encara que sovint entra dins de l'èxode rural, té una altra càrrega: la de pertànyer a cultures diferents a la de Catalunya. Si, per un costat, el xoc del procés d'urbanització i de proletarització que comporta sovint l'abandonament del món rural afecta tant uns com altres, els segons suporten, a més, un altre pes: el de canviar les referències culturals i, especialment a Catalunya, la llengua. Apareix, doncs, un element diferenciador que és el que ha sobtat els investigadors socials, els ideòlegs nacionalistes i els polítics.

Les causes que provoquen que la immigració a Catalunya sigui plantejada com un problema són complexes i afecten fins i tot més enllà de les comarques catalanes. No entrarem en el debat d'aquesta problemàtica, ja que no és el meu objectiu ni tinc prou elements per fer-ho. Sí que vull assenyalar que una de les raons és el caràcter massiu d'aquesta immigració, a partir del s.XX, sobretot des dels anys cinquantes.

Un altre element important és l'«essencialisme» que amara la gran majoria dels plantejaments catalans sobre el tema: Es tracta d'una «essència» catalana compromesa, d'una «integració» (en realitat, assimilació d'aquesta «essència») a través de l'acceptació i utilització de la llengua i dels símbols considerats «més catalans» (v., per exemple, TERMES, 1984: 123-193), entre els quals fins i tot s'esmenta l'afecció esportiva.

La qüestió lingüística ha estat erigida en pedra angular de la problemàtica dels immigrants a Catalunya, fins al punt que hom associa massa sovint l'immigrant amb la parla castellana (hi ha darrera d'aquest plantejament, tota una història de lluita contra «l'imperialisme de Castella»). Això

transcendeix el pur fet de la immigració, ja que, un cop establerts a Catalunya, els nous vinguts són considerats encara dins de la categoria d'immigrants, ells i llurs fills, si es considera que no han «assimilat» la forma d'ésser catalans, la seva cultura. I aquest fet es valora moltes vegades a través del domini lingüístic del català. Heus ací, doncs, com una vegada més el fet lingüístic esdevé un «marcador» de la diferència, un símbol que aglutina més significants que el que li és propi, i associa sense discreció llengua castellana i immigrants.

En canvi, es minimitza el procés de migració del propis catalans; les seves conseqüències i efectes només s'assenyalen en la despoblació de les viles rurals, però no s'analitzen tant els efectes en els propis emigrants rurals. Fins a quin punt queden assimilats i «barrejats» entre la població immigrada de la resta de l'Estat? També s'oblida la diferència d'origen social i cultural dels nous vinguts, i que aquest origen implica sovint diferències d'actitud davant la societat catalana i la seva llengua.

2. *La immigració a Catalunya a través de les fonts estadístiques*

Ens interessa destacar aquells moviments més notables del nostre segle.

Seguint la informació més generalitzada sobre el tema (v. CARRERAS, 1982: 63-69), podem parlar de diverses etapes en els moviments migratoris contemporanis.

a. Una forta tendència d'emigració del camp a la ciutat, dins de Catalunya mateix, a partir del s.XVIII, i que encara als nostres dies no s'ha deturat.

b. Des de començaments del segle XX (sobretot a partir del 1920) i fins al 1936, s'assenyala una immigració procedent d'altres províncies de l'Estat, en especial de les del litoral mediterrani (Múrcia i Almeria), cap a Barcelona, principalment. Encara que aquests moviments són importants, la migració dels catalans no deixa de ser notable. Segons Termes, (1984:130) a Barcelona-província «el 1920 els immigrants castellanoparlants eren un 11,82 per cent de la població total provincial, mentre que els immigrants catalanoparlants representaven un 17,71 per cent». La diferència entre ambdós percentatges es redueix força el 1930, en què els immigrants castellanoparlants augmenten la proporció, però encara és més elevada la dels catalanoparlants (17,49% i 18,31%, respectivament).

c. Després de la recessió a causa de la guerra civil i dels anys de la postguerra, arribem a la data crucial per al fenomen migratori dels nostres dies.

És a partir del 1950 quan es reprèn amb força la immigració a Catalunya i, aquesta vegada, amb arribades massives de la resta de províncies de l'Estat espanyol (tanmateix, aquesta «invasió de forasters» ha enfosquit la migració dels catalans, dels pagesos a la ciutat, que no ha estat gens menyspreable quant al nombre i a les conseqüències que ha originat).

Des del 1950 fins al 1975, el 57,5% del creixement global de la població de Catalunya és a causa de la immigració. Es compta un total d'1.393.052 immigrants (CARRERAS, 1982:66). Entre el 1950 i el 1965 es

produceix un increment molt fort amb el màxim entre el 1960 i el 1965. Aproximadament, entre el 1966 i el 1970 hi ha un període d'estabilització i, a partir de la crisi econòmica del 1973, s'inicia una davallada que culmina entre el 1975 i el 1981, quan el creixement global se situa prop de l'1% i el creixement vegetatiu supera el d'immigració (v. CARRERAS, 1982:65-67).

Segons TERMES (1984:132), el 1970 hi havia uns 2.000.000 d'immigrants, comptant els sobrevivents d'abans de la guerra i els nousvinguts.

El nombre més gran dels provinents de províncies no catalanes correspon a andalusos, castellans (Castella-La Manxa), gallegos, extremanys..., les regions més pobres de l'Estat.

Els resultats d'aquests moviments és la concentració de la població en les àrees del pla, però sobretot a la costa i a les ciutats: Barcelona és la ciutat que representa, i per si sola engloba, la major part del corrent migratori.

Sobre les característiques més destacades d'aquest fenomen, cal assenyalar:

-El caràcter massiu i descontrolat de les onades migratòries que arriben a Catalunya a partir dels anys cinquantes, provoca un desbordament de les poblacions catalanes i l'aparició de barriades/ghettos.

-Els immigrants a Catalunya, de primera generació, constitueixen mà d'obra predominantment assalariada i de poca qualificació: és la ciutat amb les seves indústries i serveis la que absorbeix els nousvinguts. El treball d'aquests en el sector agrari sembla ser tan poc comú, que ni tant sols s'esmenta en els estudis fets sobre la immigració a Catalunya.

-En l'estudi sociològic dirigit per CARLOTA SOLÉ (1982) es manifesta el caràcter d'arrossegada que té l'emigració de les dones en molts casos. Aquestes segueixen el seu marit cap a la nova terra de destinació. A Catalunya, la dona immigrada treballa molt sovint com a assalariada i, segons Solé, cospa millor la necessitat d'integrar-se socialment i cultural a la nova societat.

-També resulta diferent el nivell d'integració dels immigrants de segona generació. Aquests han rebut una socialització i educació diferent de la dels seus pares, però alhora són receptors de la tradició cultural de la seva família. A mig camí entre una cosa i l'altra, és aquesta segona generació la que sent d'una manera especial el pes de «ser immigrant». A Catalunya, on la societat d'adopció es pren sovint com a model, els immigrants de segona generació no volen ocupar els darrers graons en la cadena de treball i aspiren a tasques més elevades que impliquin una possibilitat d'integració social més completa.

3. Tarragona

Vegem l'evolució de la immigració a la província de Tarragona i, més concretament, al Tarragonès que és la comarca que ens interessa destacar:

a. Pel que fa a la primera meitat del segle:

En conjunt, la població de Tarragona manifesta un creixement moderat (20.000 habitants fins al 1960). Aquest creixement, però, no es reparteix de forma igual en tots els municipis. MARGALEF(1979:16) distingeix tres tipus de pobles, al marge de Tarragona capital: els costaners (Torredembarra, Vila-seca, etc.) que mantenen llur població gràcies a una diversificació econòmica (turisme, pesca i agricultura/indústria i agricultura); els de la riba del Francolí, que també mantenen llur població gràcies a una agricultura rica, basada en l'avellaner, i els municipis de secà, de l'interior de la comarca, l'agricultura dels quals es basa sobretot en el garrofer i la vinya. Aquests darrers són els que sofreixen una minva de població important al llarg del segle.

b. El gran canvi de signe demogràfic es produeix al Tarragonès, i també a la província de Tarragona, a partir del 1960. És a dir, una mica més tard que a Barcelona. Tots els municipis de la comarca creixen, llevat de les viles «amb una activitat productiva essencialment agrícola: Bonastre, el Catllar, els Pallaresos, Perafort, Renau, Salomó, la Secuita i Vespeïlla de Gaià. Són municipis de l'interior del Tarragonès, on l'agricultura, bàsicament de secà, és l'activitat fonamental». (MARGALEF,1979:16)

Les causes de l'allau immigratori al Tarragonès són explicades així pel mateix autor:

«La immigració rebuda del Tarragonès, cal atribuir-la a una doble causalitat. D'una banda, a la situació de la zona dins d'una àrea més àmplia que podem qualificar de més desenvolupada que la major part de l'Estat espanyol; i, d'altra banda, a un fenomen propi, que es pot centrar en el desenvolupament i el dinamisme econòmic generats, en un començament, per les activitats turístiques i, probablement, per l'activitat industrial». (MARGALEF, 1979:21)

A partir de la segona meitat de segle, podem dir que les fases de la immigració al Tarragonès són les mateixes que les vistes per al conjunt de Catalunya, si bé una mica endarrerides en el temps, ja que a Tarragona, el nombre d'immigrats esdevé important a partir dels anys seixantes, en què s'establí la indústria petroleoquímica a l'àrea.

Quadre I: Immigrats a la ciutat de Tarragona

1956-1960	1961-1965	1966-1970	1971-1975
3.290	13.083	18.921	20.807

FONT: Margalef, 1979:21

A partir de l'any 1975 es produeix una frenada i, posteriorment, una devallada. Ja en el període 1971-1975, el creixement vegetatiu augmenta en importància relativa, a la ciutat de Tarragona (v. MARGALEF, 1979:19).

Són les ciutats i les viles amb indústria o turisme les que reben els nous nadius, els quals passen a formar part de la mà d'obra bàsica i poc

qualificada de les empreses. Tarragona i els pobles propers s'emporten bona part de tot el contingent immigratori, i, igual que a Barcelona, la ciutat creix mitjançant la formació de barriades, getthos, on s'apleguen els immigrants agrupant-se segons el parentiu o la relació de veïnatge anterior a la sortida.

Per a una anàlisi més detallada de les fonts estadístiques sobre els moviments migratoris, presento les dades provincials del «Anuario Estadístico de España», anys 1966, 1971, 1976, 1981 i 1985, de l'I.N.E. (vegeu els quadres II, III, IV, i V). Les dades referents als anys 1955 i 1960 no les hi incloc perquè són inexplicablement baixes, i també poc detallades. Per l'any 1955 s'assenyalen 54 habitants espanyols que, després d'haver deixat el seu municipi de residència, han arribat a la província de Tarragona. Per a l'any 1960 se n'assenyalen 67. El salt numèric estadístic es dona l'any 1965, amb 9.137 immigrants (v. quadre II). Desestimo, doncs, aquestes dades.

A partir de les xifres dels anys reflectits en els quadres, podem veure el procés de davallada, manifest des del 1975, on sembla haver-hi un punt màxim en els corrents anyals, amb un total de 10.059 immigrants.

Voldria fer alguns comentaris d'interès per aquest treball:

a. En primer lloc, destacar la presència constant d'un elevat nombre de migratoris procedents de la mateixa província, presència que es veu incrementada els anys 1980 i 1984 (vegeu quadre V).

b. La proporció entre homes i dones és gairebé la mateixa, amb una menor presència de dones al començament. Però aquestes augmenten els darrers anys. El mateix esdevé pel que fa als casats.

c. Cal remarcar que el major nombre d'immigrants està constituït per persones entre els 25 i els 64 anys, és a dir, en plena edat activa, seguits sempre per un nombre important dels de menys de 15/16 anys.

d. El nombre d'analfabets es va reduint al llarg dels anys i el 1984 ja no consten en el «Anuario Estadístico de España».

e. En el quadre IV observem la gran importància, mantinguda al llarg de tots els anys reflectits, del nombre de no actius. Això ens fa pensar en una migració de tipus bàsicament familiar (el nombre de no actius correspondria sobretot als fills menors i a les dones) i, també, en una activitat econòmica submergida (no declarada) de membres juvenils i de les dones que sí que figuren aquí com una mà d'obra important però latent, no activa.

Dels actius, la major part d'immigrants són treballadors de la indústria i peons no agraris -segons la classificació de l'INE- que es mantenen al voltant del 20% del total d'actius immigrants fins al 1975, però que davallen el 1980 i el 1984, mentre que, aquests anys, augmenten els professionals i tècnics i els treballadors dels serveis.

Els actius del sector primari són molt pocs, i sembla que cada vegada menys (4,2% el 1970, 1,9% el 1980 i 3,3% el 1984). No sabem res més d'aquesta part de la immigració.

L'any 1975, el total d'actius immigrants de la província va ser de

Quadre II:
 Immigrants amb destí a la província de Tarragona, classificats per sexe i estat civil, amb percentatges sobre el total anual.

ANY	TOTAL ANYAL	Homes	% sobre el total anual	Dones	% sobre el total anual	Solters	% sobre el total anual	Casats	% sobre el total anual	Vidus	% sobre el total anual	divorc. o separats	% sobre el total anual
1965	9.137	4.855	53	4.282	47	4.727	52	4.032	44	378	4	—	—
1970	7.359	3.813	52	3.546	48	3.747	51	3.307	45	305	4	—	—
1975	10.059	5.186	52	4.873	48	4.763	47	4.962	50	334	3	—	—
1980	8.921	4.525	51	4.396	49	4.037	45	4.594	51,5	290	3	—	—
1984	8.756	4.405	50	4.351	50	3.996	46	4.331	49	282	3	147	2

FONT: Anuario Estadístico de España. INE. Anys 1966, 1971, 1976, 1981 i 1985.

3.624, la qual cosa representa un 1,95% del total d'actius provincial (185.720, segons MARGALEF, (1979:45). D'aquests, els del sector primari (agricultors, ramaders i pescadors) representaven un 0,5% del total de la població activa provincial a «Agricultura i Pesca».

Pel que fa a l'any 1980, el total d'actius a la província és d'uns 185.900 (Tarragona Econòmica, 1983:21), i el total d'actius immigrants és de 3.181, que representa un 1,7% del total actiu provincial. Aquest mateix any, la població activa agrària provincial compta amb uns 41.400 individus, (22,3% del total) (Tarragona Econòmica, 1983:21) dels quals un 0,4% correspon al sector primari entre els immigrants.

Veiem, doncs, que a nivell provincial la mà d'obra immigrada representa un percentatge mínim, i el sector primari, entre ella, és encara més minso.

Si la població activa agrària, segons aquestes dades estadístiques, va disminuint força amb els anys fins arribar a representar un 18,5% del total d'actius provincial, la població activa immigrada del sector primari segueix representant un percentatge molt baix i, per tant, poc significatiu per a l'evolució d'aquest sector a la província.

Analitzem, doncs, un fenomen minoritari i poc representatiu, en principi, ja que la major part d'immigrants treballen a la indústria i, si pel que fa a la província, la seva aportació com a mà d'obra és reduïda en percentatges, a les ciutats com Tarragona i també a moltes viles creix la seva importància.

D'altra banda, aquestes dades no són suficients per a descobrir un seguit de situacions en què unes persones, o famílies, immigrades, treballen la terra com a recurs per a mantenir l'economia familiar.

f. Un darrer aspecte a comentar és la regió de procedència d'aquests immigrants (v. quadre v).

f.1. Dels procedents d'altres províncies cal destacar, primer, la importància de la immigració d'andalusos, especialment de Jaen, Còrdova, Granada i Sevilla. Els andalusos arriben a ser el 33,9% del total l'any 1965, seguits dels aragonesos i els extremenys.

Però, amb els anys, aquest percentatge va disminuint i ja el 1980 representen un 8,6% del total d'immigrants en aquest any. L'any 1984 són el 5,1%.

f.2. En canvi, els procedents de la província de Barcelona van augmentant en importància numèrica i en percentatge: si el 1965 eren el 8%, el 1980 ja representaven el 21,7% i el 1984 ja eren 27% del total.

La causa podria ser el paper que té Barcelona en el procés global de la immigració a Catalunya: la capital concentrà les aportacions massives primer i, després, «es convertí en un primer pas per a aquests immigrants de terres llunyanes que, posteriorment, podien distribuir-se per la resta de Catalunya» (CARRERAS, 1982:65).

f.3. Un altre aspecte que cal tenir en compte és la importància, també creixent, que tenen les migracions dins de la província: si el 1965 representa el 24,8% del total de migrants que tenen com a província de destinació Tarragona, el 1980 ja eren un 39,6% i el 1984 el 42,3%.

Quadre III:

Immigrants amb destinació a la província de Tarragona, classificats per edats, amb percentatges sobre el total anual.

ANY	TOTAL	Menys de 15 anys	% sobre el total	15-24	% sobre el total	25-64	% sobre el total	65 i més	% sobre el total	Analfabets	% sobre el total
1965	9.137	2.829	31	1.717	19	4.176	46	415	4	516	6
1970	7.359	2.397	32,5	1.306	18	3.259	44	397	5	274	4
1975	10.059	3.285	33	1.990	20	4.367	43	417	4	160	1,5
1980	8.921	2.597	29	1.880	21	3.991	45	453	5	150	0,1
1984	8.756	⁽¹⁾ 2.508	29	⁽²⁾ 1.491	17	4.220	48	537	6	—	—

FONT: Anuario Estadístico de España. Años 1966, 1971, 1976, 1981 i 1985. INE.

(1) menys de 16 anys; (2) de 16 a 24 anys.

Quadre IV: Immigrants espanyols amb destinació a la província de Tarragona, classificats per tipus d'activitat i categoria socio-econòmica.

	1965 ⁽¹⁾	%	1970	%	1975	%	1980	%	1984	%
No actius	5.659	62	4.734	64,5	6.435	64	5.740	64,3	5.649	64,5
Funcionaris sup. i directius ⁽²⁾									170	1,9
Profes. i tècnics			138	1,8	359	3,5	525	5,8	537	6,1
Administratius			245	3,3	315	3,1	396	4,4	313	3,5
Comerciants			130	1,7	192	1,9	200	2,2	244	2,7
Serveis			173	2,3	241	2,3	293	3,2	441	5
Agric., ramad., pesc.			312	4,2	248	2,4	174	1,9	294	3,3
Treballadors indús. i peons no agr.			1.487	20,2	2.100	21	1.552	17,3	1.064	12
Altres actius			140	2	169	1,6	41	0,4	8	0
Forces Armades ⁽²⁾									36	0,4
TOTAL	9.137		7.359	100	10.059	100	8.921	100	8.756	100

FONT: Anuario Estadístico de España. Anys 1966, 1971, 1976, 1981 i 1985. INE.

(1): La classificació del 1965 no es correspon amb la de la resta dels anys: 75, profesionales, técnicos y afines; 70 empresarios y altos cargos; 270 empleados adm., dependientes, etc.; 135 servidores domésticos y subalternos; 1.953 obreros no cualificados; 975 obreros cualificados.

(2): Aquesta categoria només hi consta l'any 1984.

Quadre V: Immigrants espanyols amb destinació a la província de Tarragona, classificats per zones de procedència

	1965	%	1970	%	1975	%	1980	%	1984	%
ANDALUSIA	3.099	33,9	1.574	21,3	2.036	20,2	773	8,6	449	5,1
EXTREMADURA	801	8,7	352	4,7	434	4,3	112	1,2	93	1
MÚRCIA	55	0,6	35	0,4	359	3,9	104	1,1	75	0,8
ARAGÓ	547	5,9	509	6,9	421	4,1	411	4,6	339	3,8
CASTELLA-LA MANXA	428	4,6	233	3,1	509	5	557	6,2	370	4,2
PAÍS VALENCIÀ	271	2,9	299	4	411	4	341	3,8	314	3,5
BARCELONA (prov.)	739	8	766	10,4	1.484	14,7	1.940	21,7	2.438	27
LLEIDA I GIRONA (províncies)	420	4,5	424	5,7	493	4,9	386	4,3	376	4,2
TARRAGONA (prov.)	2.273	24,8	2.855	38,7	2.799	27,8	3.533	39,6	3.708	42,3
ALTRES	504	5,5	312	4,2	1.113	11	764	8,5	594	6,7
TOTAL:	9.137	100	7.359	100	10.059	100	8.921	100	8.756	100
TOTAL SENSE PROV. TARRAGONA	6.864	75,2	4.504	61,3	7.260	72,2	5.388	60,4	5.048	57,7

FONT: Dades elaborades a partir del Anuario Estadístico de España. Anys 1966, 1971, 1976, 1981 i 1985.

Aquest augment pot tenir dos motius: el primer és l'anomenat èxode rural, que a la nostra província es produiria paral·lelament a l'afluència d'immigrants d'altres províncies, és a dir, amb un cert retard respecte al procés general a Catalunya, segons hem vist a l'apartat 1.2. Això suposaria que aquests moviments intra-provincials es dirigirien cap als centres industrials i urbans.

L'altre factor pot ser la creixent mobilitat de la mà d'obra, com a conseqüència d'un procés de proletarització en augment, que s'estendria a tots els indrets de les nostres comarques, fruit de la penetració del capital. Aquest segon factor va lligat, és clar, a l'anterior, si bé representa una fase més avançada del procés.

II. Els trets econòmics del Tarragonès: el retrocés de l'agricultura.

1. *El gran canvi econòmic de la comarca*

Malgrat la presència d'indústries petites i mitjanes des de començaments de segle i d'abans, tant a Tarragona com a alguna de les viles de la comarca, es pot dir que la ciutat tenia una economia predominantment agrícola.

A partir dels anys cinquantes s'inicia allò que seria després el «boom» del turisme a les viles costaneres.

Però és, juntament amb aquest «boom», la creació de grans complexos industrials a la comarca, especialment a la vora de la capital, allò que impulsaria el canvi definitiu de l'economia comarcal, que es produí cap els anys seixantes: el gran perdedor va ser l'agricultura.

Aquesta activitat ha anat davallant, abandonada pels propis pagesos que cercaven millors rendes en activitats d'empreses industrials i d'oficines i comerços, al servei de la urbanització i la reconversió turística de la zona.

El sòl agrícola ha minvat, deixant pas a l'especulació urbanística i industrial. Bona part de la pagesia ha abandonat la seva tradicional forma de vida i ha anat a cercar un sou segur i estable a la ciutat o a les indústries properes; s'han deixat de conrear les terres davant un futur sense continuïtat, perquè els fills no voldran portar-les.

Tanmateix, cal considerar la importància de l'agricultura a temps parcial, que ha frenat el procés de la minva de l'activitat agrària, encara que no es pugui demostrar amb xifres. També caldria considerar quina ha estat l'evolució des de la crisi econòmica dels anys setantes, i amb el pes d'un creixent atur en aquests anys.

Les xifres oficials no assenyalen un canvi en les tendències indicades en aquesta segona meitat de segle ni en els darrers anys: tant la superfície conreada com la població activa agrària a la comarca segueixen minvant en els vuitantes.

Pensem que aquest procés de davallament és real i no es detura, almenys per ara. Però és possible, molt possible, que hi hagi un aturador en el cas d'aquells que mantenen una agricultura a temps parcial, encara que sigui marginal, i en el d'aquells immigrants que han ocupat -i que treballen- part de les terres deixades pels pagesos catalans. Ens trobem que les estadístiques no diuen gairebé res sobre aquests fenòmens.

2. Els trets generals de l'agricultura al Tarragonès

a. Malgrat el que s'ha ressenyat fins ara, el Tarragonès, segons les xifres del Cens Agrari de l'INE i les de la Cambra Agrària Provincial, té un alt percentatge de superfície conreada, si la comparem amb la de la província i, sobretot, amb Catalunya.

L'any 1972 era el 54% de la superfície total de la comarca, mentre que a la província era el 42,6% i el 30,4% per tot Catalunya. L'any 1982, el percentatge es redueix força, al Tarragonès, i passa a ser un 45,6%, mentre que a la província sembla més estable: un 41,7%.

Malgrat això, aquest percentatge no és distribuït per igual a tots els municipis de la comarca. És el grup de viles que, segons la classificació de MARGALEF (v. 1979:54), són al voltant del Francolí, les que tenen una mitjana més alta de terra conreada, ja que el regadiu, les terres d'aluvió i el conreu, més estès aquí, de l'avellaner, permeten obtenir una producció més rendible. L'àrea de municipis costaners, dins la qual es troben les masies que estudiem, és la que s'ha vist més afectada pel turisme i la indústria i, per tant, ha dedicat bona part del sòl a usos no agrícoles, tot i que l'aprofitament agrícola era força important fins i tot amb regadiu.

Al municipi de Tarragona, que inclou l'antic de Tamarit i la Canonja, la superfície conreada actualment presenta un dels percentatges més baixos, i una davallada molt forta entre el 1972 i el 1982: un 34,5% i un 8,4%, respectivament.

També és important la disminució del nombre d'explotacions que, en el cas del municipi de Tarragona, passen de ser 1.817 el 1962, a 552 el 1972 (i suposem que la tendència a baixar continua el 1982).

c. La comarca registra també un percentatge molt alt de mecanització, si tenim en compte la grandària de les explotacions:

«hi ha hagut dos factors molt determinants en l'augment de la mecanització a l'àrea; l'un d'ells és l'elevat nombre d'empresaris agrícoles que no tenen l'agricultura com a principal ocupació i l'altre és la possibilitat que ofereix el tractor com a renda complementària, el fet de poder llogar-ne els serveis, no solament dins de l'activitat agrícola» (MARGALEF, 1979:77)

d. L'any 1972, el conjunt comarcal presenta una mitjana molt baixa de població activa agrària (5%), respecte a la província (20%), però aquest percentatge, tampoc no és repartit igualment per totes les viles del Tarragonès.

Tarragona és situada a la zona de municipis costaners, on la indústria, el turisme i la urbanització han fet davallar més fortament la població activa agrària. El 1972 presenta el percentatge més baix: un 0,6%, la qual cosa expressa la condició marginal de l'agricultura en aquestes viles i, sobretot, a la ciutat, actualment.

Entre els anys 1972 i 1982, la població activa agrària dels municipis del Tarragonès encara davalla més. En canvi, en aquest mateix període, no és el municipi de Tarragona el que sofreix un descens més fort, puix que, de 256 actius agraris el 1972, passa a tenir-ne 252 el 1982. Podem atribuir aquest manteniment a la crisi econòmica que provoca una disminució de les empreses i de la demanda de mà d'obra, com també al fort augment de l'atur, com a fenomen crònic. En tot cas, la crisi econòmica a Tarragona també ve causada pel tipus d'indústries que s'hi han establert, les quals presenten una forta demanda de mà d'obra en la fase d'instal·lació i construcció, però baixa molt quan les empreses ja funcionen i es redueix, moltes vegades, al personal tècnic.

Un altre factor de manteniment agrícola al municipi pot ésser la presència d'un gran nombre d'agricultors a temps parcial, com ja comentava Margalef. Cal assenyalar també el fet que entre el 1972 i el 1982 augmenta força el nombre de no empresaris en la població activa agrària de Tarragona: uns 37 el 1972 i 68 el 1982.

Fins a quin punt intervé la participació de nouvinguts de terres llunyanes en aquesta evolució de l'agricultura?

III. Els immigrants que treballen la terra

1. Les fonts oficials

Ja hem vist als primers capítols que, d'acord amb les fonts estadístiques i censals, el nombre d'immigrants que consten en el sector primari per a tota la província és molt baix. Així, segons els Anuaris Estadístics, el 1970 figuren 312 en aquesta categoria; el 1975 en són 248; 174 el 1980, 180 el 1983 i 294 el 1984.

Ara bé, cal considerar les reflexions fetes sobre el tipus de dades que ens aporten aquestes fonts. Resumint, les consideracions que ens podem fer són:

- a. No podem diferenciar entre les migracions dins la mateixa província i les «immigracions» de gent arribada d'altres províncies.
- b. Tampoc sabem la distribució dins la província: a quins municipis i en quina situació estan.
- c. Igualment no podem distingir entre agricultors, ramaders i pescadors.
- d. No sabem res sobre el règim en què estan aquests agricultors: jornalers? propietaris? parcers? arrendataris?
- e. No podem dir res sobre l'edat o el sexe dels individus afectats: inclou només homes? inclou famílies senceres? hi ha dones?

f. No sabem, d'altra banda, la quantitat exacta de gent immigrada que treballa en un moment donat a l'agricultura, ja que aquests anuaris només recullen els immigrants durant l'any en qüestió, però no ens diuen res dels que hi són ja establerts d'altres anys.

És a dir, aquestes dades no ens informen de gairebé res sobre el tema, però com a indicatiu, podem creure que els immigrants que treballen a l'agricultura a la província són molt pocs.

Ara bé, el més segur és que n'hi hagi més dels que s'assenyalen, comptant aquells que hi son establerts de fa temps i aquells que poden treballar la terra com una activitat secundària.

També es poden considerar els censos i padrons municipals i els cadastres com a possibles fonts per a conèixer més a fons la realitat. Si més no, aquells que declaren ser «agricultors», «labradors» o «pagesos», podem creure que ho són.

D'altra banda pensem que aquest fenomen no escapa a l'economia submergida i, per tant, en bona part, es pot trobar fora del control de les fonts oficials.

2. *Les informacions indirectes i informals: notícies recollides*

Procedents de fonts diverses (pagesos de diferents pobles de la província, els propis masovers entrevistats per a aquest treball, persones que viuen a ciutat però que mantenen contacte amb el poble i barri per qüestions de parentiu o de feina), faré una ressenya dels comentaris i indicis que em donaren una primera coneixença del fenomen: en tots ells es descobreix la presència d'immigrats que tenen alguna relació amb la terra, bé de treball o de propietat, etc.

a. L'existència nombrosa de masovers immigrants en masies d'amos rendistes, en tota la província. En aquest cas, la missió principal d'aquests masovers és la de vigilar i mantenir el mas. A aquest tipus pertanyen els casos analitzats en aquest treball. Els mateixos masovers entrevistats m'informaren que, cap als anys sexantes, arribaren nombroses famílies d'Andalusia (Granada, especialment) que es feren càrrec directament de masos i finques dispersos per la serra de Prades i la Mussara. Pel que sembla, aquests pagesos immigrants van anar deixant les finques i van baixar a cercar feina a Reus.

b. Existència, en nuclis de població suburbans, com la Canonja, d'immigrats que arrenden terres a pagesos que ja no les conreen. Sembla que és qüestió de supervivència. D'altra banda, les terres que agafen són, ara, marginals, situades entre les indústries i àrees urbanes.

La participació d'aquests conreadors en institucions culturals i associatives del poble sol ser escassa, fins i tot a la Canonja on, al capdavant, es conserva encara el caire pagès.

c. Aquesta exigua participació, d'una banda, i de l'altra el manteniment dels costums i conductes originaris, és el que marca les diferències

entre dues comunitats en un mateix poble, com és el cas de Vilallonga, on els immigrants s'hi han establert com a propietaris agrícoles, després d'haver treballat les terres a jornal, en arrendament o parcel·leria.

d. Se sap que els immigrants que viuen a la barriada tarragonina de Bonavista són obrers, però, aquells que poden, compren parcel·les per anar-hi a passar els caps de setmana i fer-se, aquells que encara tenen més possibilitats, un xaletet amb jardí. Aquestes parcel·les són situades, generalment, als municipis del voltant de Tarragona.

e. Caldria esmentar també, encara que és una mica fora del nostre tema, el cas dels negres africans que han arribat a Catalunya i treballen com a mà d'obra barata, a jornal, a les collites de Lleida i del Maresme, principalment.

Evidentment, aquest tipus d'informació només dóna coneixement d'una observació personal i particular, ambigua i inconcreta, que no ens permet gaires deduccions. Solament una cosa: que es tracta d'un fet real i que té prou importància perquè s'hi fixin persones que en són alienes.

D'altra banda, l'he considerada perquè, si més no, aporta valoracions personals, totes fetes per catalans, sobre aquells que es veuen diferents: en aquest cas, els immigrants. El fet que aquests servin costums distants provoca sempre recels i desconfiança. Així, cal constatar comentaris del tipus «són sempre al cafè» com a sinònim de «no treballen», o bé la pràctica de tècniques agrícoles diferents a les que es fan ací -com és concretament la poda de les oliveres- que es vista en alguns casos com a senyal d'ignorància.

3. Altres fonts possibles: els mitjans de comunicació locals.

La ideologia del «bon agricultor» o el model d'empresari agrícola.

També vaig consultar altres fonts d'informació, com la premsa local: en concret, el «Diario Español de Tarragona» (ara «Diari de Tarragona»), que dedica amb certa regularitat unes pàgines al «Camp», i revistes locals com «Amposta» o «la Voz de la Costa Dorada», de Reus. Els trets principals d'aquestes informacions són:

a. Les pàgines dedicades a l'agricultura són escrites preferentment per pèrits agrícoles o tècnics de l'Administració, de la Generalitat normalment. També hi participen les Cambres Agràries i altres organismes de caire tècnic.

b. Hi ha d'altres notícies, articles i comentaris que parlen dels problemes socials i econòmics dels pagesos, i fan referència a les collites, a les crisis, l'evolució i els resultats anuals de les Cooperatives, Sindicats (Unió de Pagesos) i Cambres Agràries; a les fires, als polítics...

El primer tipus d'informació va adreçada a una classe molt concreta de pagès: l'empresari agrícola que mecanitza la seva explotació, que la capitalitza i racionalitza per treure'n un rendiment comercial, uns produc-

tes competitiu en el mercat europeu. Parlen de noves tecnologies, d'experiments de nous conreus, d'anàlisis científiques sobre terres i plantes (Escola de Mas Bové). També en aquesta línia van els cursos sobre el món rural, els seminaris i xerrades, els cursos per a la dona rural, etc.

Aquesta informació sol presentar-se en català (encara que al «Diario Español» també surt en castellà) i és reflex del que podríem anomenar «cultura oficial».

Així, doncs, encara que és una informació que pot arribar a tothom, s'adreça especialment a aquells tipus de pagesos que hem esmentat, i no al·ludeix a la problemàtica dels agricultors marginals, amb una agricultura a temps parcial precària. També prescindeix de la situació dels immigrants que treballen la terra (almenys dels casos que coneixem), en presentar les explotacions com a empreses que han d'ésser rendibles i competitives de cara a l'entrada a la C.E.E. i no com una forma econòmica de subsistència.

El segon tipus d'informació reflecteix la ideologia dels representants pagesos i dels polítics que en són portaveus. En aquest sentit podem parlar d'un sentiment catalanista present en totes les declaracions, que deixa fora de joc els immigrants agricultors, llevat que participin del principi «essencialista» de «sentir-se catalans» i fer-se portadors d'una tradició que no és la seva.

4. *Recapitulació*

Sabem, doncs, que d'entre les onades de persones i famílies que arribaren a la ciutat i a les viles industrials de la província a partir, sobretot, dels anys seixantes, no tots passaren a augmentar el gruix del proletariat industrial urbà, sinó que alguns d'ells (pocs, és cert) es quedaren al món rural i agrícola, encara que fos com a primera etapa (casos de la Mussarra), o bé hi han acudit davant la crisi econòmica i l'atur creixent, perquè -i d'això estan segurs tots els agricultors del món- de la terra, en pots menjar, si més no.

Les condicions en què han accedit al treball de la terra semblen ser ben diverses i, ara per ara, és impossible de treure'n cap conclusió o generalització, per la manca de dades concretes i fiables sobre el fenomen.

Sí que podem afirmar l'origen rural i agrícola d'aquests immigrants; si bé no cal cap formació tècnica per a ocupar certs llocs de treball a la indústria, en canvi, calen uns coneixements tècnics bàsics per a treballar la terra, i això s'aprèn tradicionalment per via pràctica i dins de l'àmbit social familiar. (Assistim avui a la proliferació d'escoles d'agricultura: el nou enfocament de la moderna agricultura ho necessita).

Pel que fa als objectius, es podria afirmar que el primer de tots, el que roman en el fons de tots els plantejaments, és la subsistència. Mes, n'hi ha d'altres no explicitats, però no gens menyspresables, com són: La resistència a proletaritzar-se i a «urbanitzar-se», que es mostra en la preferència a

romandre al camp, el desig d'arrelament en la nova terra i el desig d'adoptar formes d'un nivell de vida més alt, com és en el cas de la compra de parcel·les per a l'esbarjo.

IV. Els moderns masovers o «se necesita matrimonio para masia»

1. Presentació d'uns exemples

Els tres masos que estudiem es localitzen a les afores de Tarragona, en terres del que fou terme de Tamarit, ara del municipi de la capital. Les masies són d'origen antic i alguna d'elles se sap que data del segle XIV a XVI (ROVIRA, 1980:82). El nucli poblat més proper és Ferran, però la distància a Tarragona i Altafulla, amb els mitjans de transport actuals, és insignificant.

La gent d'aquesta zona no ha viscut mai solament de l'agricultura; sempre l'han compaginada amb la pesca i amb el comerç marítim, especialment a Altafulla, i aquesta activitat devia ser la que realment donava vida a les poblacions d'aquesta part de la comarca. Actualment, la força que tenia el comerç marítim ha estat traspasada a l'activitat turística, que determina el paisatge urbanístic en aquesta zona. L'activitat agrícola no ha estat totalment abandonada. A Altafulla encara es mantenen els conreus, sobretot de regadiu. Tanmateix, ha passat a tenir un paper molt minso i hi ha una tendència a deixar les antigues terres de conreu, sobretot les de secà, en profit de les urbanitzacions residencials i de turisme.

Dins d'aquest «continuum» d'habitatges i establiments diversos de caire turístic, residencial i d'esbarjo, no destaquen massa les masies que vàrem visitar. Encara que és, potser, la primera, el Mas del Marquès, a l'entrada del cap de la Punta de la Móra, la que està més immersa en l'entorn turístic.

D'Altafulla estant, i mirant cap al costat SW, entre el fosc verd dels boscos d'uns turons propers, ressaltava una gran taca blanca, de forma quadrada: és el Mas del Jove. El Masbell queda encara més emboscada i amagada als ulls dels viatgers.

a. *Els massos. Situació i descripció. La història local copsada i transmesa per uns immigrants.*

1. El mas del Marquès.

És el primer mas que visitem. És situat a l'entrada del cap de la Móra, al costat dret de la carretera de Tarragona a Barcelona, abans d'arribar a Altafulla.

El conjunt del mas i de les terres està demarcat i diferenciat de la resta de xalets i parcel·les que l'envolten, i la casa és vigilada per una colla de gossos. Per a accedir-hi, es passa entre les terres per un camí no asfaltat.

El mas i les dependències no annexes són emblanquinades i tot està conservat amb molta cura. L'edifici és presidit per la bonica torre de planta quadrada, al mig, que té un rellotge de sol de cara al Sud.

Els masovers viuen al costat esquerre de l'edifici, al primer pis, al qual s'arriba a través d'unes escales exteriors, que van fins a una galeria. Una porta comunica aquesta amb el menjador dels masovers i el seu pis.

La saleta-menjador és una estança petita, moblada amb un tresillo, un moble prestatgeria, una taula, etc., tot del tipus més corrent en cases modestes. La televisió està engegada quan arribo. No s'hi veuen llibres.

L'estatge dels amos ocupa tota la resta de la casa: la masia pròpiament. Puc visitar-ne la planta baixa i em trobo amb un veritable museu etnogràfic, on tot el que ha estat possible conservar es destaca, curiosament net i disposat: el forn de pedra, el celler, la llar de foc, les eines antigues, les imatges i altars de sants, la gibrella (al passadís-rebedor), recipients de terrissa antics, una col·lecció de plats de terrissa d'artesanaria...

La muller del masover m'ensenya tot això i fa comentaris d'alguna cosa (una mica d'història, per què servia...), participa de l'admiració que jo mostro. M'explica que ve una senyora del poble a netejar la casa dels amos un o dos cops la setmana. De vegades, ella mateixa arregla alguna cosa.

M.M.¹, el masover, em conta que hi va haver uns amos fa temps: a ell, li deien «el Andalus». Després n'eren unes senyores, les mestresses, l'administrador de les quals era l'actual propietari del mas, que viu a Barcelona i s'ha dedicat als negocis de terrenys i a l'administració de finques en diverses comarques de Catalunya.

Fa uns 20 o 25 anys, segons M.M., la Punta de la Móra s'urbanitzà i l'administrador va vendre, per desig dels amos, gairebé tot el terreny (calcula unes 200 Ha.) i es quedà amb el trosset del mas actual (unes 9 Ha.) en propietat.

També sabien els masovers que, abans de tot això, les terres del mas eren treballades per parcers de les rodalies i hi havia granges d'aviram (experimentals). Fins i tot arribaren a sembrar-hi cotó.

2. *El mas del Jove.*

M.M. és qui em porta a visitar les altres masies.

Per anar al mas del Jové es travessa la carretera nacional, just davant del mas del Marquès, i s'agafa un camí entre els boscos que puja al turó del davant, segueix entre el bosc, alternant amb camps de cultiu, en un dels quals trobem el masover (J.D.) que observa el treball d'un tractorista que llaura les vinyes. Pugem al mas, que és una gran casa, d'arquitectura curiosa. És d'un sol cos, i està tot emblanquinat (és tan gran i és un lloc tan clar que es veu ben bé des d'Altafulla).

---

1. Les dues inicials amb què s'assenyala el nom dels masovers i les seves mullers són inventades; per al mas del Marquès, M.M. i M.C. (marit i muller respectivament) i per als masovers del mas del Jové i del Masbell, J.D. i A.D., respectivament.

La façana té poques obertures. Hi destaquen la porta i unes petites finestres ogivals geminades, al segon pis. També, al tercer pis hi ha unes finestres que tenen davant una mena d'espitllera. Segons m'informaren els mateixos masovers, eren un dels elements defensius de la masia. Des d'allí es pot dominar l'entrada al mas, sense ser descobert, i es pot apuntar amb una arma.

L'entrada és molt gran, i està formada per un arc d'estil gòtic. A dins, tot de pedra, l'espai es fa immens i té un aire de frescor. El sostre de l'entrada i de l'enorme celler està format per voltes d'aresta. Tot està blanquejat.

A l'entrada hi ha una taula llarga coberta per un hule; al voltant hi seien la filla dels masovers i els néts. Queda en penombra. A la paret de la dreta hi ha un bancal de pedra, on descansen el masover i M.M., que m'acompanya. Sóc rebuda a l'entrada i m'assec amb ells a la taula.

Els masovers i la seva família habiten tota la casa, perquè els amos no hi són mai. La mestressa («dueña») viu a Madrid

Segons J.D., la masia té uns 320 o 330 anys. Pertanyia al marquès de Tamarit. Comentant la curiosa arquitectura, J.D. creu que possiblement aquell mas fos residència de jesuïtes.

Des de l'entrada puc veure, a l'esquerra, la cuina entreoberta, que sembla tenir electrodomèstics moderns. També tenen televisió. L'entrada, tret de la taula i les cadires, no té cap altre mobiliari.

El masover del Masbell, A.D., diria, després, que li semblava que aquest mas era de l'època del carlins.

3. *El Masbell.*

S'hi arriba seguint el mateix camí amunt, entre el bosc. El conjunt del mas consta de dues cases: una, la dels masovers, i l'altra, propiament el mas, que es va cremar fa anys i ha estat edificat tot nou amb un aire rústic.

La casa dels masovers i el mas són en un lloc elevat, però entre boscam. Les terres s'estenen pels marges avall (almenys les que jo vaig poger veure). Aquí, també, la masia és vigilada per gossos, bastant agressius.

A la casa dels masovers, el mobiliari és de tipus molt senzill; hi ha també un televisor, però no s'hi veu cap llibre. No puc veure el mas dels amos per dintre, ni tinc cap altra referència del que hi havia abans. Sembla que també aquest mas era del Marquès de Tamarit.

Els amos actuals són uns industrials que viuen a Barcelona. Ara resten la vídua i quatre fills, ja grans, que sovint van al mas, a passar-hi uns dies.

Com podem veure a través d'aquestes curtes descripcions, la situació actual ve a ser una continuació dels elements que caracteritzaven la zona en èpoques anteriors: senyors absentistes i rendistes a les masies. Així, els masovers actuals vénen a perpetuar una situació d'absentisme i rendisme, si bé aquesta ha quedat diluïda entre el domini turístic d'aquests termes, que amenaça, fins i tot, de fer desaparèixer aquestes restes senyoriales.

2. *Situacions particulars però no úniques: tres famílies de masovers.*

a. *Història del personal, els orígens*

1. *El mas del Marquès.*

M.M. és natural de Palma del Río (Còrdova), com també ho és la seva muller. Allí tenen encara part de la família (pares i germans), als quals visiten de tant en tant (el darrer estiu hi van viatjar).

M.M. hi tenia unes terres en arrendament («pagaba una renta por ellas») i, a més, era conductor de tractors i vehicles de transport en una societat formada amb el seu germà.

Segons sembla, també hi tenia algun tros de terra en propietat, però que «no daba nada».

Cap als 26 anys, M.M. va deixar el seu poble per anar a treballar en la construcció de l'autopista de Barcelona. Com que era tractorista, va aconseguir un lloc de treball i portava les maquinàries de construcció. Llavors festejava amb la que ara és la seva esposa.

Ambdós recorden, bromejant, que van estar set anys de festeig (els sembla molt). Així, doncs, M.M. es va casar quan ja feia anys que vivia lluny de Còrdova.

A Cardedeu, on vivien de casats, va néixer la primera filla.

Diverses circumstàncies van fer que deixés el treball que tenia i contestés un anunci al diari «La Vanguardia»; l'any 1974, quan tenia uns 34 anys, M.M. va passar a fer d'agricultor en un mas de Tarragona: el mas del Marquès.

La seva esposa M.C., era filla d'un administrador (capatàs o cap de capatassos) d'un «cortijo» important de la vall del Guadalquivir, a Còrdova.

M.C. va viure de jove al «cortijo» i ella es considera filla de «campesinos», encara que el seu pare no treballés directament la terra, sinó que dirigia els treballs dels altres. El «cortijo» era gran: hi vivien diverses famílies i, per tant, era «como un pueblo pequeño», no s'hi trobava sola, com els passa ara en aquesta masia.

M.C. recorda molt bé «el cortijo» i la vida allà: les terres eren riquíssimes, de regadiu, (es regava a través de sèquies), s'hi feia cotó i altres cultius industrials. Recorda també els conflictes entre els amos i els jornal·lers d'aquella època, i va ésser testimoni de la marxa de molts homes-marits- a l'estranger i a Catalunya («hubo un tiempo que solo había en las casas mujeres y niños»). Els homes tornaven, molts d'ells, a l'època de les collites.

M.C. compara contínuament la situació seva actual amb la de llavors i fa la valoració comparativa de les terres, les d'aquí molt més seques, amb «crostes», i muntanyenques; les d'allà riques en aigua i sòl. I la valoració de les qüestions socials: aquí és més positiva pel cooperativisme i l'associacionisme al camp. Però ells no poden participar en aquestes cooperatives i associacions perquè no són titulars.

M.C. és modista i sovint s'ha defensat econòmicament fent vestits i roba per altres. Com que vivint en una masia no pot tenir una clientela fixa, treballa de cuinera en un restaurant a poca distància de la masia, a l'altre costat de la carretera.

Quan ja vivien al mas del Marquès va néixer la segona filla. Totes dues van a l'escola a Tarragona, i es queden a menjar cada dia al col·legi. Sa mare em parla del problema de les filles: fora del col·legi no troben companys o amics amb qui jugar. La vida de la masia és una vida isolada i les filles s'avorreixen.

M.C. em parla molt bé del col·legi on van les filles. La mare vol que la filla gran sigui infermera.

2. *El mas del Jove.*

Les informacions sobre aquests masovers i els del Masbell són més reduïdes.

El masover, J.D., té 61 anys i està casat. Actualment són avis, però segueixen en el treball de les parcel·les que té al seu càrrec.

Procedeixen de Granada. Allí «tenia tierras y las vendí porque eran de secano y no rendían». J.D. vivia a Granada, doncs, i era agricultor. Vivia allí amb la dona i els fills (4). Fa vint-i-dos anys que va abandonar les seves terres i s'instal·là a Tarragona, al mas on viu actualment, amb tota la família.

Els fills diu que són casats («nuestra familia es muy grande»). La filla que era allí en aquell moment viu a Reus i, pel que sembla, visita sovint als pares. Té dos fills, i el marit treballa de cambrer.

La resta dels germans també tenen fills i treballen tots en alguna empresa. Només sé que estan dispersats per la península, de la qual cosa es lamentava la mare, que em deia que no podia veure'ls tant sovint com volia.

Tots es varen criar al mas, però no dona per viure, i van marxar a treballar en altres llocs. Així, doncs, actualment hi viu sol el matrimoni gran.

3. *El Masbell.*

També aquest masover és originari de Granada. Té 40 anys i és casat amb la germana del masover del mas del Jove.

A Granada era agricultor, també, i portava terres en arrendament. Diu que hi té terres en propietat, però que, com en el cas de M.M. del mas del Marquès, aquestes terres «no dan nada».

A.D., el masover del Masbell, va fer la mili a Catalunya i aquesta terra li va agradar; per això es va decidir a venir-hi a viure. Fa uns 17 o 18 anys que és al Masbell. Ell diu que no podia viure a Andalusia: «las condiciones eran mucho peores».

Es va casar aquí a Catalunya, on va conèixer la seva muller. Té dos fills: una noia que es prepara per a perruquera, a Tarragona, i un fill que hi va al col·legi.

A.D. va tenir un accident farà uns 9 anys; ha quedat coix i ara no pot treballar gaire bé la terra, però la mestressa li ha permès de continuar al mas per a vigilar-lo.

b. *L'emigració i les seves causes: com arribaren a establir-se als masos.*

Els tres casos parteixen de situacions semblants per a l'emigració: tots tres treballaven la terra, i la justificació que donen és que aquest treball allí no els donava per viure.

En el cas de M.M. i A.D., foren les elevades rendes que havien de pagar allò que, segons sembla, els va decidir a marxar. En el cas de J.D. va ser la insuficiència de les terres en propietat, que va haver de vendre.

Tanmateix, hi ha certes diferències que cal tenir en compte:

La primera és l'edat. Tant M.M. com A.D. van emigrar joves: l'un tenia 26 anys i l'altre 22. En canvi J.D. va emigrar als 40 anys i amb tota la família formada, mentre que els dos primers eren solters.

L'altra diferència rau en el procés: mentre que els que arribaren des de Granada s'establiren directament al mas com a primer lloc, i únic, d'emigració, M.M. va passar abans per un treball assalariat a la construcció i va viure a Cardedeu. Això li dóna una experiència més gran de Catalunya, pel que fa a vivències i coneixement d'altres comarques.

La data d'emigració és aproximadament la mateixa en els tres casos: entre el 1965 i el 1968, és a dir, l'època de màxima aflluència d'immigrants a Catalunya, ja culminant el procés del fenomen.

Vegem-ne els casos particulars:

1. M.M. va emigrar de Còrdova l'any 66, aproximadament, quan tenia uns 26 anys. El primer lloc fou Cardedeu, prop de Granollers. Allí portava les màquines (tractors) en la construcció de l'autopista. El segon treball fou al mas del Marquès, a Tarragona, on arribà l'any 1974, és a dir, fa uns 12 anys. Aquí s'encarrega de portar les terres del mas i de vigilar-lo.

Les causes de l'emigració primera foren, segons versió del mateix M.M., que els arrendaments que pagava a Còrdova eren cars i no era rendible el treball de la terra («en Andalusia eran muy caros los arrendamientos»). El fet d'ésser tractorista, ja que treballava com a tal en la societat amb el seu germà, li va facilitar el treball a l'autopista. També hi ha d'altres factors: la societat que tenia amb el seu germà es va desfer per diferències entre els dos. M.M. va haver de marxar del poble perquè amb la terra no en tenia prou per viure.

Les causes del segon canvi d'ocupació i trasllat foren, segons M.M., que li agradava més el treball de la terra, i que la feina de l'autopista s'acabava. També sembla que va tenir un accident que li afectà l'esquena i no podia treballar a l'empresa. Així, doncs, va haver de buscar una altra col·locació.

En veure un anunci a La Vanguardia, on sol·licitaven un matrimoni per a un mas, es va decidir a demanar-ho.

2. Si bé dels masovers del mas del Jove tinc menys dades, la situació és clarament diferent a la de M.M. Com ja hem dit, J.D. va emigrar quan tenia uns 40 anys, i amb tota la família.

Segons explicaven, hi va haver un acord emparaulat directament amb els amos del mas. Llavors van vendre les terres que tenien a Granada i es traslladaren al mas de Jove, on viuen actualment. No conec les circumstàncies en què entraren en contacte amb els amos.

Les causes de l'emigració han estat ja esmentades: «Tenia tierras y las vendí porque eran de secano y no rendían».

A3. D. va emigrar quan va acabar el servei militar; en realitat aquest fou el primer pas de l'emigració, mitjançant el qual va conèixer Catalunya i li va agradar.

Va venir directament de Granada al Masbell i aquí s'encarregà de portar les terres del mas i de tenir cura dels habitatges.

La causa de l'emigració va ser que a Andalusia no podia viure, ja que «la condiciones (arrendaments) eran mucho peores»,

c. *Condicions de contracte i de treball*

Ja sabem, doncs, com arribaren aquí els tres masovers i qui són els amos dels masos.

Per als dos masovers joves, M.M. i A.D., el contracte es va fer per escrit; és de tipus laboral, pel qual els masovers cobren un sou mensual per treballar les terres i tenir cura del mas. L'habitatge del masover és propietat de l'amo el qual es fa càrrec de les despeses del mas. No els cobra cap lloguer. L'amo també corre amb les despeses d'explotació i, alhora, és qui pren decisions sobre qualsevol aspecte que hi fa referència. Tant la maquinària com els adobs, insecticides, etc. són pagats per l'amo. Els masovers esdevenen així una mena de jornalers fixos amb habitatge gratuït. Però, com veurem, les relacions amo-masover impliquen, de vegades, alguna cosa més que la dedicació laboral estricta.

El cas del mas del Jove és diferent. Com ja he apuntat, J.D. i els amos van arribar a un acord emparaulat pel que fa a les terres i al mas: es tracta d'un contracte per dur les terres a mitges, (llevat de la vinya que és a terços). La casa, el mas, és dels amos i els adobs i altres productes també van a càrrec de l'amo. Però la maquinària i l'assegurança van a càrrec dels masovers.

Així, doncs, hi ha un element diferenciador en els tractes. Això pot ser per raó que els amos del mas de Jove són més absentistes -diríem- que els altres, perquè viuen a Madrid i, a més, la vídua -la mestressa- no apareix mai pel mas. Aquest queda completament a càrrec directe del masover, malgrat que no pot decidir per ell mateix sobre la millora de les terres o canvis de cultius, com veurem més endavant.

d. *Dinàmica de l'explotació: problemes i solucions*

La característica comuna de les explotacions en els tres casos que estudiem és la seva condició d'activitat econòmica marginal. Marginal pel

que fa al mas en si, la raó d'existir del qual no és pas l'activitat d'explotació i aprofitament dels recursos agrícoles. No és, però, marginal pel que fa als propis masovers, ja que ells sí que hi tenen el mitjà de viure, encara que la seva condició d'assalariats, no propietaris i ni tant sols beneficiaris de l'usdefruit de l'explotació (com el cas de M.M. i A.D.), fa que l'activitat agrícola no sigui pròpiament el mitjà de vida. Malgrat això, ells se senten agricultors i aquesta és la seva feina.

Totes les terres són de secà i els cultius són els tradicionals de la zona: cereals, oliveres, avellaners i garrofers, a més de la vinya.

Les finques consten de terres conreades al costat de terres incultes, bosc i garriga.

Característiques de les explotacions

El mas del Marquès té actualment un total de 9 ha.

No tota la finca és conreada, ja que hi ha part de bosc i part on es cultivaven avellaners i vinya que, quan M.M. va arribar, van ser arrencats perquè no produïen.

Els cultius principals són els cereals (civada i ordi), les oliveres i els garrofers.

Quant a maquinària, M.M. disposa d'un tractor amb els estris corresponents: cultivador, arada, etc. El tractor i els aparells que l'acompanyen són propietat de l'amo. M.M. fa gairebé totes les feines amb el tractor. També disposa d'un motocultor.

Hi ha un pou davant la casa, que serveix per a regar l'hortet que té M.M., on conrea verdura per al consum familiar. Aquest hortet és regat pel sistema de degoteig, instal·lat pel mateix masover.

També tenen un petit corral amb gallines per al consum familiar dels masovers.

-El mas de Jove té una extensió més considerable: unes 14 o 15 ha. de terra cultivada i unes 30 ha. de bosc.

S'hi conreen avellaners, oliveres i cereals (tot a mitges amb l'amo) i vinya (al terç).

Tenen també un hortet «para el gasto de la casa» i un corral amb gallines i conills per al consum familiar.

El masover és propietari d'un tractor per al conreu de la terra.

Quant a instal·lacions, ells voldrien fer un pou per poder regar i convertir part de l'explotació en regadiu. Però la mestressa es nega a pagar les despeses de la instal·lació i, per tant, no poden fer-lo.

-El Masbell també té una extensió considerable, encara que bona part és ocupada per bosc.

Els conreus que s'hi fan són els avellaners, les oliveres i el garrofer.

Té un troç d'horta per al consum familiar, en la qual el mateix masover ha instal·lat uns plàstics a manera d'hivernacle.

A.D. disposa d'un tractor que és propietat dels amos.

En cap dels tres masos hi ha hagut variació de conreus durant l'estada dels masovers.

La comercialització de la producció i despeses de l'explotació.

Els centres de comercialització són els mateixos per als tres masos. Cal assenyalar que cap dels masovers no està integrat en una cooperativa o associació agrària. Per tant, són els amos qui determinen la comercialització per via de cooperativa.

Així, la Cooperativa de la Riera i el molí de l'oli de la Nou de Gaià comercialitzen la producció de les vinyes i de les oliveres. Les avellanes es porten a Reus o a majoristes.

En el cas del mas del Marquès, és el mateix propietari el qui se n'encarrega de la comercialització, moltes vegades personalment, i de cobrar l'import de les vendes.

Les despeses d'explotació (adobs, productes fitosanitaris, etc.) van a càrrec dels amos en el Masbell i en el mas del Marquès. Però en el mas de Jove, els masovers paguen les despeses de la maquinària i les assegurances familiars.

Força de treball en l'explotació agrària.

En cap dels casos es lloguen jornalers. Les tres explotacions són portades pels propis masovers.

Fins i tot, el treball va a càrrec de l'home sol en la majoria de les feines, encara que a l'hora de la collita col·laboren tots els membres de la família disponibles en el mas de Jove (també la filla de Reus).

A més, la col·laboració entre els tres masovers és freqüent, ja sigui per a les feines de la collita, com per d'altres que calguin, amb tractor o sense. És gràcies a aquesta col·laboració que A.D., del Masbell, pot anar tirant amb les seves terres, després de la seva malaltia que l'impedeix de fer moltes feines.

e. La integració socio-econòmica: l'isolament.

La vida domèstica: economia familiar.

-En el mas del Marquès, M.M. diu que el sou que guanya és el mínim i no li arriba per a totes les despeses domèstiques.

Així, doncs, la seva esposa ajuda a l'economia familiar, fent, primer, treballs de modista per a particulars, i, després, treballant de cuinera en un restaurant proper (vegeu l'apartat 4.2.a). S'hi està des de vora les 11 del matí fins a quarts de cinc de la tarda.

El cap de família es dedica exclusivament al treball de la terra, mentre que la muller, a més, té cura de la seva pròpia casa i una mica de la dels amos.

Les despeses domèstiques més importants són les del menjar i el vestir, a més del col·legi de les filles.

M.M. té un cotxe, tenen televisor i també han comprat recentment (fa un o dos anys) una petita caseta en una urbanització d'Altafulla.

Aquesta casa, segons M.M., l'han comprada per si arribés el cas de quedar-se sense feina (la de masoveria) o bé perquè quan es jubili, puguin tenir un habitatge. Encara no l'habiten.

-Al mas de Jove, hi viuen actualment només el matrimoni gran. Tots els fills són fora, però reben sovint la visita de la filla que viu a Reus.

Actualment, doncs, la feina es reparteix entre els dos, i no es dediquen a cap altra activitat fora de la casa i de les terres: aquestes, les porta J.D., i de la casa, en té cura la muller. A l'hora de les collites (verema i avellana) reben la col·laboració de la filla i dels parents propers.

-Al Masbell, i per les raons ja esmentades de la malaltia del masover, el treball de la terra ha quedat reduït a unes quantes feines de manteniment, que entre A.D. i els altres dos masovers poden fer. La dona, com les dels altres masos, s'encarrega de la pròpia llar i del corral (gallines i conills), i també té cura del mas dels amos.

Relacions socials: isolament.

Parlant de les relacions amb els amos, els tres masovers coincidien a dir que eren bones. El del mas de Jove és qui ho té més clar, ja que no rep pràcticament mai la visita dels amos que, per tant, no el controlen de prop. En canvi es queixa que no vulguin pagar la construcció del pou.

Per a A.D., del Masbell, els amos es porten molt bé, i els està agraït perquè els deixen continuar amb la feina, encara que no puguin portar bé les terres. En reben la visita sovint.

M.M. també està content amb els seus amos, als quals fa algun present de tant en tant de la collita de l'hort. Però, comentant la situació dels altres masovers, M.M. parlava dels desavantatges de la convivència amb els amos, als quals cal atendre abans que qualsevol altra necessitat personal.

Ja hem parlat de les relacions entre els tres masovers que, sovint, van més enllà de la cooperació en el treball i estableixen llaços d'amistat i, a través d'aquests, un pont de connexió amb llurs parents d'Andalusia o amb d'altres immigrants andalusos que viuen a Tarragona o en pobles del voltant.

La trobada d'una persona procedent del mateix poble o regió d'origen és recollida i comunicada immediatament entre ells; s'estableix així un sistema indirecte de contacte entre el país d'origen i la situació actual, afavorint la comunicació, les relacions i la confiança a través d'aquells elements que els són més propers perquè pertanyen al mateix món cultural d'on han sortit.

Aquest aspecte és molt important puix que les tres famílies de masovers es lamenten de l'isolament que pateixen: en ser la seva missió principal la de vigilar els masos, cases aïllades enmig del camp, la relació quotidiana amb altres persones es fa difícil, i no poden deixar el mas sol davant el temor que hi entrin a robar. Les notícies dels robatoris als xalets o masos dels voltants són comentades entre ells com a senyal d'alarma.

(És curiós observar com, al contrari del que succeeix sovint amb els immigrants de suburbis, identificats amb la pobresa i la delinqüència, aquets emigrants-masovers són els que tenen la missió de protegir i vigilar contra la delinqüència. És una mostra, un exemple, de la visió errònia de l'etnocentrisme de moltes valoracions dels indígenes).

Cap dels masovers no pertany a una associació o entitat cultural, recreativa, etc. L'únic llaç amb la cultura formal de l'exterior sembla ser la televisió i, sobretot, els fills, que van a escola i que allí entren en relació amb companys, nens i nenes i professors de la ciutat.

Per als adults, l'isolament és sentit com una càrrega, especialment per les dones, que s'estimarien més, com deia la muller de M.M. viure al nucli urbà de Tarragona. En canvi, els marits no renunciarien per això a la seva situació actual.

Podem dir, també, que són els del mas del Marquès qui semblen tenir més oportunitat de trencar aquest isolament: la caseta comprada a la urbanització els posa en contacte amb una sèrie de veïns, amb els quals formen la cooperativa, i que són, molts d'ells, catalans. A través d'aquest canal vaig entrar en contacte amb els masovers.

Els serveis bàsics es reparteixen entre Tarragona i Altafulla: carter i metge d'Altafulla; compra de menjar, vestits, etc. a Tarragona (solen anar a PRYCA).

f. *El futur: aspiracions i esperances.*

Plantejàvem, en aquest punt, dues qüestions: la primera era saber si, en el cas que ho poguessin fer, comprarien terra i portarien una explotació agrícola pròpia i on ho farien. La segona era que si s'estimarien més treballar en un altre sector econòmic (indústria i serveis) amb treball i sou fixos, suposant que el trobessin.

Les qüestions els sobtaven bastant. No semblava que contemplessin la possibilitat ni de comprar terra ni de canviar de feina.

L'afirmació general era que s'estimaven més treballar la terra que fer un altre treball («la tierra siempre da vida»), i que, en cas de necessitat, farien un treball a temps parcial.

També deien que comprarien terra, si poguessin (encara que aquesta possibilitat la veien remota) i no tornarien a Andalusia. És a dir, la terra la comprarien aquí (es posaven a riure quan jo els parlava de la possibilitat de comprar bona terra allà, al poble on varen néixer). Per al masover del Masbell, la qüestió era encara més complicada, ja que, com que està impedit no veia cap possibilitat de portar una explotació i, si li plantejava de portar-la amb jornalers que la treballessin, se'n reia i rebutjava la idea.

D'altra banda, els fills, encara que menuts, no semblaven voler saber res de la terra: de moment estudien i les nenes, ja grandetes, tenen, en certa manera, ja definit el futur professional (infermera, la del mas del Marquès, i perruquera la del Masbell). Per a ells, la vida és al nucli urbà de Tarragona.

Els fills, ja casats, dels masovers del mas de Jove ja són fora de casa i tots treballen en feines no relacionades amb el camp.

Per als adults, doncs, la seva activitat i forma de vida acaba amb ells. No hi haurà continuïtat. D'altra banda, la seva situació és relativament estable: depenent de la decisió d'uns amos absentistes de conservar els masos o no. L'ús urbà dels terrenys que formen aquesta àrea es va este-

nent cada cop més i per tot es fan urbanitzacions. Qui sap si la vídua de Madrid voldrà seguir mantenint una finca i un mas que no habita mai: en quina situació restaran llavors aquests masovers que fa vint anys que hi són? Com es defensaran si no tenen ni un contracte escrit? Sens dubte, els fills se'n faran càrrec.

M.M., del mas del Marquès s'ha procurat una casa pròpia pel cas que la masoveria acabés. La invalidesa parcial de A.D., del Masbell, el fa témer més que ningú la possibilitat que els amos se'n cansin.

És per tot això que podríem qualificar el futur d'aquests masovers com d'estabilitat relativa, pel cap baix.

V. Cloenda

Així, resumint, els elements que destacaríem de les tres masoveries estudiades són:

-Es troben en un medi on l'agricultura resta com a activitat cada cop més marginal: la zona costanera del Tarragonès i els voltants de la capital.

-Treballen en unes explotacions on l'activitat agrícola -l'activitat que podríem dir productiva-, és irrellevant pel que fa a la raó de ser de la pròpia masia, actualment.

-Els masovers aporten només el seu treball (Mas del Marquès i Masbell). No tenen decisions sobre els conreus, i fins i tot la seva forma de treballar és subjecta a control. En el cas del Mas del Jove, el règim de parceria i l'absència total dels amos els dóna més autonomia, però la manca de poder real sobre la seva explotació es posa de manifest a l'hora de les decisions importants (com la de l'aigua, ja explicada).

Tenim, doncs, que la incapacitat d'accedir a la propietat o a la titularitat efectiva de la terra els allunya de la realització plena del seu ofici de pagesos. Si tenim en compte que a Catalunya, i més en aquestes comarques, predomina la petita explotació en propietat i autònoma, és evident que aquests masovers estan lluny d'identificar-s'hi. La prova, a més, és que ni ells es plantegen això com a possibilitat (vegi's apartat IV.2.f.).

D'altra banda, el fet de no tenir aquesta facultat de decisió sobre el seu treball ni sobre la producció els allunya dels centres associatius pagesos, com les cooperatives, cambres agràries o sindicats. També els allunya dels problemes i dels interessos dels pagesos catalans, com la capitalització de l'explotació per millorar-ne les condicions i augmentar el rendiment dels conreus de cara al mercat, etc. i, per tant, són aliens a les seves reivindicacions: preus, protecció comercial, etc.

A nivell diferent, no hi ha cap possibilitat d'arrelament a la terra, ni de transmissió als fills d'una condició de masover o pagès. Ni tant sols la casa on viuen els és pròpia.

La seva condició de guardians se superposa a la d'agricultors (per voluntat, és clar, dels amos) i esdevé la més important. Condiciona, per una banda, el relatiu isolament, que es tradueix en la impossibilitat d'a-

bandonar el mas, la qual cosa dificulta el contacte més quotidià i directe (puix que de contacte sempre n'hi ha) amb la gent del poble o de la ciutat. La gent que tenen més a prop en temps de vacances són de condició diferent, i de forma de vida allunyada. Però, per altra banda, aquestes condicions fan reforçar la col·laboració i la solidaritat entre tots ells, masovers i immigrants.

Aquesta situació marginal es manifesta en el desig expressat per les dones i els fills de viure a la ciutat i d'assimilar-se a la manera de vida urbana. Potser la casa que el masover del Mas del Marquès ha adquirit a Altafulla respongui a aquest desig i a una voluntat de mimetisme de l'entorn més immediat.

Essent treballadors a sou fix, són també masovers i participen d'algunes característiques de les masoveries tradicionals, rebutjades pels pagesos catalans per les condicions de vida que comporten: pobresa econòmica, relacions de dependència amb els amos, dels quals esdevenen no solament treballadors agrícoles (com poden ser els jornalers), sinó també una mena de servents domèstics.

En aquestes circumstàncies, la integració social en la pagesia es fa difícil. Però és evident que les condicions d'integració varien radicalment en aquells casos d'immigrants establerts en un poble, i que han pogut accedir al control de la terra, ja sigui total (propietaris) o parcial (arrendataris o parcers). Aquests pagesos immigrants també vénen a ocupar allò que els pagesos locals han rebutjat, però les seves relacions amb la terra i amb els altres pagesos varien totalment, ja que són molt més directes i igualitàries, encara que siguin relacions d'oposició (diferents costums, tècniques o interessos distints).

Els nostres masovers resten allunyats també, en la seva situació actual, de la problemàtica dels immigrants obrers instal·lats a les barriades de la ciutat. Aquests tenen la proximitat de l'habitatge, la convivència quotidiana entre veïns i parents, la proximitat d'interessos socio-laborals, associacions i afeccions de grup, etc. Ells, en canvi, no estan associats a cap institució que aglutini immigrants o pagesos o masovers o veïns...

Quines serien les raons, doncs, per les quals han escollit aquesta forma de vida i no la volen o voldrien deixar? D'una banda, representa una continuïtat de la situació anterior a l'emigració: ells eren agricultors i aquest és el seu bagatge tècnic i laboral.

D'altra banda, la permanència en el camp els permet de fer front a un canvi brusca de forma de vida i/o d'evitar ambients que els són estranys: la ciutat amb els seus suburbis, el treball a la indústria...(v. PETONNET, 1982).

També s'addueixen motius sentimentals o romàntics sobre la vida al camp, el contacte amb la natura, etc., però també en surten d'altres no tan romàntics: la terra sempre dona menjar; és una cosa segura.

Al capdavant representa una situació de millora de vida respecte de l'anterior a l'emigració. Permet, si més no, la supervivència i, sobretot, la possibilitat (efectiva ja en el cas dels fills del Mas de Jove) que els fills

obtinguin una formació i un lloc de treball futur més considerat, possibilitat que era remota en la seva terra nadiua.

A tall de conclusions, podríem fer les consideracions següents:

Els masovers que hem estudiat no estan integrats, com a pagesos, en la societat catalana, però sí que estan adaptats a la seva situació, amb la consciència que és de supervivència i de trànsit. Representa el pas intermig cap a la definitiva inserció en una societat de caire urbà i en la proletarització de què parlen Cardelús i Pascual (1979). Aquesta es realitzarà en els seus fills.

La condició de masoveria precària els dota d'una certa autonomia de forma de vida. Aquesta no entra en contacte de contrast i enfrontament amb una societat catalana en general, urbana o rural. La seva posició està en relació d'oposició i complementarietat estructural amb els amos. La dependència envers ells no els imposa la necessitat de catalanitzar-se.

¿Podria ser que tinguessin una visió de la cultura catalana com a superior, en els casos en què l'amo és català? Això només ho podríem copsar a través de les relacions entre els masovers del Mas del Marquès i els seus amos. Aquests pertanyen a la burgesia catalana, i promouen l'orgull de la seva cultura, com molts altres, a través del conreu artístic de les tradicions pageses i camperoles. Aquest orgull, aquesta manifestació de riquesa del Mas del Marquès, no escapa a la consciència dels masovers, segons vaig poder intuir en la meua visita. Però el xoc cultural en aquest sentit és relativament important: d'una manera molt lògica i molt assenyada (podem dir-ho així), els masovers vinguts des de Còrdova fan comparacions mesurades: la terra no és tan bona com la de la riba del Guadalquivir, però aquí hi ha més vida associativa entre els pagesos, etc.

Malgrat que, estructuralment, sorgeixen certs paral·lelismes, en la consciència del masover, no són aliens al desig d'autonomia, i hom s'estimaria més la situació del masover del Mas del Jove, simplement perquè no té el control directe dels amos.

Concloent, doncs, podríem dir que ens trobem davant d'una masoveria residual i marginal, des del punt de vista social i econòmic, on malgrat una relació formal contractual i mercantilista, es reproduïxen en certa manera les relacions de domini tradicional entre els amos i els masovers.

És aquest aspecte, i la necessitat de supervivència en un medi estrany i amb mitjans precaris, allò que determina que l'important -ho hem vist en aquest treball- sigui la relació entre amo i masover, més que un possible xoc entre dues cultures.

Bibliografia

a) *Fonts estadístiques.*

ANUARIO ESTADÍSTICO DE ESPAÑA. INE. Anys: 1956, 1961, 1966, 1971, 1976, 1981, 1984 i 1985.

CENSO AGRARIO DE ESPAÑA-1982 (1984): INE. Tomo 3. Resultados provinciales: Tarragona.

- ENCUESTA DE LA POBLACIÓN ACTIVA. INE. (1980): a *Tarragona Econòmica*, 1983:21.
- b) *Fonts bibliogràfiques.*
- CARDELÚS, Jordi i Àngels PASCUAL (1979): *Movimientos migratorios i organización social*. Ed. Península. Barcelona.
- CARRERAS, Carles (1982²): *Geografía Humana*. Amelia Romero Editor (La Llar del llibre-Coneguem Catalunya, 1). Barcelona.
- KAYSER, Bernard. (1974): *Migraciones obreras y mercado de trabajo*. Ed. Nova Terra. Barcelona.
- MARGALEF I LLEVARIA, Joaquim. (1979): *El Tarragonès. Estructura econòmica. Expansió i desequilibris sectorials*. Caixa d'Estalvis de Catalunya. Barcelona.
- PETONNET, Colette. (1982): *Espaces habités*. Paris. Galilée. «Methodologie ethnologique au milieu urbain: un groupe espagnol» dans L'HOME, HIER ET AUJOURD'HUI. Editions Cujas. pp.: 457-468.
- PUJADAS MUÑOZ, Joan Josep. (1984): «Guia general per a l'estudi de l'etnicitat i dels processos migratoris». ARXIU D'ETNOGRAFIA DE CATALUNYA, núm. 3, pp.: 139-172.
- ROVIRA I GÓMEZ, Salvador J. (1980): *Guia d'Altafulla (Tarragonès)*. Edita: Instituts d'Estudis Tarraconenses «Ramon Berenguer IV». Tarragona.
- SOLÉ, Carlota (i col·laboradors). (1982): *Los inmigrantes en la sociedad y en la cultura catalanas*. Ed. Península (Ed. 62). Barcelona.
- TARRAGONA ECONÒMICA, 1983. (1984): *Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Tarragona*.
- TARRAGONA ECONÒMICA, 1984. (1985): *Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Tarragona*.
- TERMES, Josep. (1984): *La immigració a Catalunya i altres estudis d'història del nacionalisme català*. Editorial Empúries. Barcelona (els capítols: «El nacionalisme català: per una nova interpretació», pp.: 63-99.
«La immigració a Catalunya: política i cultura». pp.: 127-193.